

Omówienia

Vzájemný obraz sousesta v polských a českých školních učebnicích. [Wzajemny obraz sąsiada w polskich i czeskich podręcznikach szkolnych.] Red. Blažena Gracová, Denisa Labischová, Józef Szymeczek. Ostrava: Universitas Ostraviensis, 2014. 228 S.

Współczesne dążenie do tolerancji międzykulturowej, wsparcie dla różnorodności kulturowej i promowanie wszelkich form dialogu międzykulturowego powinno przyjąć jako fundamentalny punkt wyjścia wychowanie w duchu poznawania, a co za tym idzie poszanowania *Innych*. Podręcznik szkolny w tym kontekście przestaje być zaledwie użytkowym przedmiotem przejściowej potrzeby, a staje się fundamentem postaw, nastrojów, decyzji i działania przy-

szłej generacji. W tej sytuacji w ostatnich dziesięcioleciach uwaga badaczy – socjologów, kulturologów, etnologów i innych, na czele z dydaktykami – coraz częściej i intensywniej zwraca się ku materiałom dydaktycznym. Jak przypomina we wstępnym, teoretycznym tekście omawianej publikacji Zdeněk Beneš, „[...] učebnice je tak útvořem ležícím na pomezí odborné, veřejné a politické sféry” („podręcznik jest zatem dziełem znajdującym się na pograniczu obszaru zainteresowań nauki, publiczności i polityki”; s. 17). Historyk zauważa również, iż w XX wieku następuje znacząca zmiana w nasileniu służebnej roli podręczników: „Do let 1914-1918 už nepředstavitelné zážitky z front i týlu bojujících zemí vedly k proním pokusům o odstranění „jedu národní nenávisti” z učebnic, především dějepisu” („Do lat 1914-1918 niewyobrażalne przeżycia z frontów i zaplecza walczących krajów prowadziły do pierwszych prób usunięcia «trucizny nienawiści narodowej» z podręczników, przede wszystkim tych do historii”; s. 17). Starania o odnalezienie wspólnego języka, miejsc wspólnych Polaków i Czechów, zostały udokumentowane kolejną książką (warto wspomnieć jako *pars pro toto* jej poprzedników pracę *Czechy i Polska. Na szlakach ich kulturalnego rozwoju*, Kraków 1998), tym razem z zakresu dydaktyki czterech przedmiotów szkolnych – historii, literatury, wiedzy o społeczeństwie i geografii.

Tom, w którego skład wchodzi teksty w języku czeskim i polskim, podzielono na siedem części. Całość otwiera teoretyczno-metodologiczny artykuł z zakresu dydaktyki historiografii, w drugiej części przedstawiono obraz Polaków w czeskich podręcznikach do historii i Czechów w podręcznikach polskich, w trzeciej natomiast analizowano wyniki badań empirycznych dotyczących wzajemnych opinii Polaków i Czechów. Następane trzy części poświęcono

obrazom Polaków w czeskich podręcznikach i Czechów w podręcznikach polskich do literatury, wiedzy o społeczeństwie i geografii. Tom zamyka tekst badający zjawisko czasu wolnego Polaków i Czechów.

Zdeněk Beneš w pierwszym artykule omawianej książki przedstawia w zarysie ważniejsze teoretyczne i metodologiczne problemy związane z podręcznikami do historii, tj. przede wszystkim kwestie wyboru i formy przekazu faktów oraz ich interpretacji (przytaczając różnorodne przykłady – od narzuconego pryzmatu narodowo-państwowej ideologii po próby ujęć ponadnarodowych i/lub regionalnych, od tekstu pisanego po podręczniki multimedialne itp.). Badacz zwraca uwagę, że podręczniki, przekazując w specyficzny sposób wiedzę określonego odbiorcy o kształtującej się dopiero bazie wiedzy i zdolności interpretacyjnych, posiadają własną, odrębną od pozostałych tekstów historiograficznych wartość noetyczną, która powinna być badana podobnie jak inne źródła wiedzy historycznej.

Blažena Gracová, autorka wielu prac na temat wzajemnego postrzegania Polaków i Czechów, w pierwszym z tekstów tomu poświęconych badaniom podręczników do historii koncentruje się na analizie polskich i czeskich podręczników do historii XX wieku, śledząc przedstawienie najważniejszych wydarzeń każdego z państw na kartach podręczników sąsiada. Na tej podstawie stwierdza, że we wszystkich porównywanych podręcznikach przekaz historii politycznej, tradycyjnie dominujący, należy nadal do najbardziej rozbudowanych, przy czym prezentacja wydarzeń konfliktowych (spór o Śląsk Cieszyński) jest współcześnie przeważnie rzeczowa i stroniąca od wywoływania antagonizmu. Najslabszą, jej zdaniem, stroną analizowanych podręczników pozostaje obraz historii społecznej i kulturowej (np. całkowity brak infor-

macji o osiągnięciach polskiej lub czeskiej nauki).

Agnieszka Chłosta-Sikorska charakteryzuje polskie podręczniki do historii dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, koncentrując się na ustępach dotyczących Czech lub relacji polsko-czeskich – od Wielkich Moraw i chrztu w 966 r. po wspólną integrację w ramach NATO i EU, z których wyłania się obraz ponad tysiącletniego poznawania się, współpracy, konkurencji i niezgody.

František Čapka i Jaroslav Vaculík analizują zakres informacji o Polsce i stosunkach polsko-czeskich w czeskich podręcznikach do historii dla szkół podstawowych, powtarzając w konkluzji wcześniejszy (opublikowany już w 1998 r.) argument B. Gracovej, że pomimo na ogół dobrze prezentowanych dziejów państwa polskiego brakuje w nich najbliższej Czechom prezentacji polskości – informacji o polskiej mniejszości na terytorium historycznym i obecnym państwa czeskiego.

Danuta Konieczka-Śliwińska zarysowuje główne nurty badań nad podręcznikami szkolnymi w Polsce (typologia badanych zjawisk, badania oceny i odbioru, narracji, badania zagranicznych podręczników itp.), jak również historię badań czeskich podręczników w Polsce. Szczególnie uwagę poświęca pracom prof. Adama Suchońskiego, śledzącego przedstawianie tematyki polskiej w zagranicznych podręcznikach, prof. Grażyny Pańko, skupiającej swe zainteresowania badawcze na tematyce polsko-czeskiej oraz reprezentantów obecnej generacji, zwłaszcza dr. hab. Józefa Brynkusa i dr. Agnieszki Chłosty-Sikorskiej. Podsumowując, autorka proponuje przejście do stworzenia konkretnych postulatów wynikających z dotychczasowych badań, zwracając uwagę na dwujęzyczny polsko-czeski podręcznik do edukacji regionalnej mło-

dzieży ziemi raciborskiej (wydany w 2000 r.) jako pierwszy przykład tego typu działań.

Maciej Janik poddał szczegółowej analizie zbiory źródeł publikowanych do użytku nauczycieli historii i uczniów szkół ponadgimnazjalnych, zbiory ćwiczeń i zadań maturalnych z lat 2002-2012, wskazując na potrzebę edycji źródeł tematycznych, zwłaszcza – ze względu na bliskość językową, kulturową i historyczną – wydawnictwa pt. *Źródła do dziejów stosunków polsko-czeskich dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych*.

Denisa Labischová w pierwszym z tekstów tomu analizujących wyniki dociekań empirycznych reasumuje efekty badań postaw Czechów wobec Polski i Polaków, prowadzonych przez badaczy Uniwersytetu Ostrawskiego od połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Autorka przybliży szereg podjętych w ich ramach działań (systematyczne badania określonych grup, analizy danych, teoretyczne i analityczne prace naukowe, udział w projektach i grantach) oraz przytacza zawarte w nich najważniejsze dane wraz z wnioskami końcowymi, które nie prezentują się zadowalająco, wskazują bowiem na niedobory informacji o historii społecznej i kulturowej oraz sytuacji obszarów pogranicznych.

Barbara Kubis omówiła przeprowadzony wśród młodzieży i studentów województwa opolskiego i śląskiego sondaż dotyczący Czechów i Republiki Czeskiej, ukazując ewolucję podejścia do historii wrażliwych niegdyś tematów wzajemnych relacji, Śląska Cieszyńskiego i inwazji w 1968 r. Wskazuje bowiem, że młoda generacja opiera swoją postawę na nowszych wydarzeniach, a nierzadko również na własnych doświadczeniach i/lub osobistych kontaktach z sąsiadami.

Martin Tomášek, w pierwszym z referatów poświęconych podręcznikom do literatury, uważnie śledzi pojawianie się wątków

polskich w pięciu reprezentatywnych seriach czeskich. W podsumowaniu krytycznie ocenia nie tyle same przytoczone fakty (ogólnie raczej zadowolające), ale słabo zarysowany kontekst kulturowy w niektórych podręcznikach (publicystyka, kino, muzyka, sztuki plastyczne i pop-kultura), który jest szczególnie ważny w przypadku kultury sąsiada (np. by prowokować dyskusję na temat własnych doświadczeń z kontaktów z nim).

Piotr Szałaśny na podstawie ekscerpcji czeskich wątków z trzech serii polskich podręczników do literatury dla szkół ponadgimnazjalnych stwierdza, że wiadomości o literaturze czeskiej ograniczone są do kilku zdań i – jakkolwiek nie można spodziewać się, by dorównywała ona zakresem potężnym literaturom światowym – powinna zostać zaprezentowana szerzej.

Danuta Kocurek i Natalia Ruman, poszukując w polskich podręcznikach do literatury elementów wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem obrazu Czecha, pozytywnie oceniły przedstawiany w nich pluralizm zachowań kulturowych, przytaczając wiele przykładów, w tym kilka z literatury lub kultury czeskiej.

Antonín Staněk, w pierwszym z tekstów dotyczących podręczników do wiedzy o społeczeństwie, dokonał sondażowych badań ukazujących, że tematyka polska pojawia się w trzech obszarach tematycznych: krajoznawczym (elementy historii i geografii politycznej), politologicznym (w ramach stosunków międzynarodowych) oraz społecznym (wybrane zjawiska kulturowo-społecznej antropologii).

Barbara Grabowska w swojej analizie polskich podręczników do wiedzy o społeczeństwie pod kątem pojawiania się informacji o Republice Czeskiej i Czechach krytycznie ocenia zbyt małą liczbę obecnej tam faktografii, która zresztą przeważnie ma

charakter politologiczny, wyrażając przekonanie, że wiedza (nie tylko w odniesieniu do sąsiadów), umiejętności i postawy obywatelskie powinny opierać na odmiennej typologicznie bazie materiałów.

Kordian Gawlik i Zbigniew Wolak w pierwszym z tekstów badających podręczniki do geografii przedstawiają w pierwszej kolejności miejsce geografii w polskim systemie edukacji (wraz z informacją o podstawie programowej, liczbie godzin geografii w poszczególnych typach klas, dostępnymi materiałami dydaktycznymi), następnie zaś charakterystykę Republiki Czeskiej w wybranych podręcznikach (głównie w postaci podstawowych danych o kraju i danych statystycznych). Ostatnim poruszonym aspektem są inicjatywy edukacyjne realizowane w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Czechy 2007-2013 (obejmujące m.in. koordynację systemów kształcenia zawodowego).

Lenka Kuthanová i Michal Gill, dokonując analizy obrazu Polski w czeskich podręcznikach do geografii zauważają, że skupiają się one na charakterystyce przemysłu i rolnictwa, pomijając lub marginalizując kulturę. Uczni wskazują przy tym na jeden tylko podręcznik, który przytacza więcej informacji o państwach ościennych, w tym Polsce, w porównaniu z pozostałymi krajami.

W nieco odmiennym obszarze należy ulokować ostatni z tekstów, Aliny Szczurek-Boruty, która odniosła się do problematyki życia współczesnej młodzieży, konkretnie sposobu spędzania wolnego czasu. Na podstawie nadzorowanych przez nią badań potwierdziła wstępną tezę, że nie ma zasadniczych różnic w sposobach spędzania wolnego czasu przez młodzież polską i czeską, co niewątpliwie jest wynikiem procesów globalizacyjnych. Jakkolwiek są one zazwyczaj oceniane negatywnie, jednak war-

to pamiętać, że wnoszą też w nasze życie edukację międzykulturową, wspierającą budowanie dobrych relacji pomiędzy kulturami, w tym również polską a czeską.

W podsumowaniu tomu podkreślono istotny fakt, który pojawił się już w konkluzjach niektórych tekstów, mianowicie podręczniki po obu stronach granicy nie zawierają informacji na temat mniejszości narodowych czy poszczególnych regionów obu krajów. Należy uzupełnić, że badaczki jednocześnie przypominają o innych źródłach wiedzy (a nawet materiałów dydaktycznych przygotowanych dla uczniów, studentów i nauczycieli) w odniesieniu tak do problematyki mniejszości narodowych, jak również tematyki regionalizmu. Książkę zamykają przydatne narzędzia pomocnicze – wykaz bibliograficzny ważniejszych pozycji drukowanych i elektronicznych, indeks nazwisk i informacje o autorach.

Krytycznie należy odnieść się do drobnych niedociągnięć natury technicznej (np. trudnych do uniknięcia w publikacji dwujęzycznej nielicznych literówek, braku tytułów poszczególnych części w spisie treści), a zwłaszcza do zrezygnowania z przyjętej praktyki streszczeń poszczególnych tekstów. Warto nadmienić, że w tym przypadku najbardziej przydatne dla docelowego grona czytelników: badaczy i nauczycieli, byłyby streszczenia w języku polskim lub czeskim – w zależności od języka tekstu, ewentualnie w języku angielskim – niestety, w tym wypadku tylko podsumowanie całego tomu przetłumaczone zostało na język angielski.

Walory książki jednak zdecydowanie dominują nad drobnymi mankamentami. Intensywność kontaktów czesko-polskich w ostatnich dziesięcioleciach, dynamicznie zmieniająca dawny stereotypowy obraz sąsiada, powinna oprócz nieodzownych badań imagologicznych (jak na razie raczkujących

w naszych obszarach geograficznych) znaleźć swoje odzwierciedlenie również w badaniach nad dydaktyką szkolną. Recenzowana publikacja stanowi niewątpliwie jeden z poważnych pierwszych kroków w tym pożądanym kierunku. Z tego też względu należy mieć nadzieję, że zainicjowany tu nurt badań będzie nadal kontynuowany, zaś jego efektem będą pogłębione studia i analizy poświęcone problematyce polsko-czeskich podręczników szkolnych i kształtowanego przez nich obrazu sąsiada, to bowiem w kolejnych dziesięcioleciach może mieć znaczący wpływ na wzajemne relacje naszych krajów i społeczeństw.

(Lenka Németh Vítová)

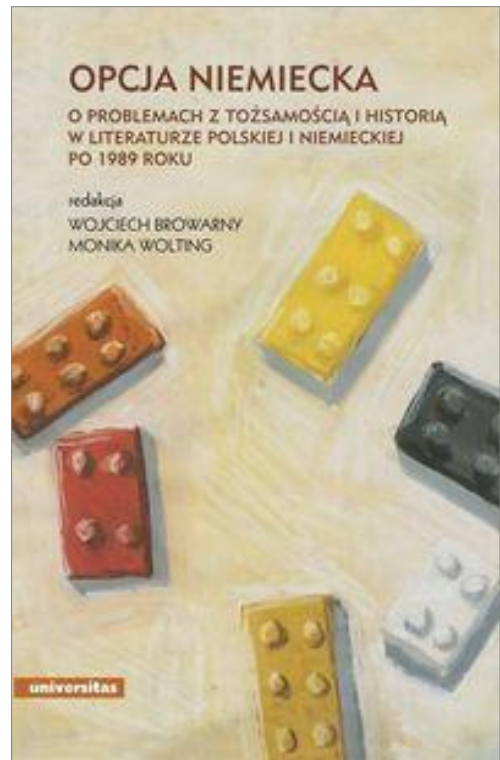

Wojciech Browarny, Monika Wolting, Marcus Joch (red.), *Opcja niemiecka. O problemach z tożsamością i historią w literaturze polskiej i niemieckiej po 1989 roku*. Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2014. 248 S.

Znany komentarz Jarosława Kaczyńskiego o obecnej na Śląsku „zakamuflowanej opcji niemieckiej” stał się (obok „dziadka z Wehrmachtu”) klasycznym przykładem żywotności uprzedzeń. Można z dużym prawdopodobieństwem założyć, że mimowolne skojarzenie z tym cytatem nie jest obce Wojciechowi Browarnemu i Monice Wolting, redaktorom tomu *Opcja niemiecka. O problemach z tożsamością i historią w literaturze polskiej i niemieckiej po 1989 roku*.

W książce omawia się dzieła twórców znanych, cieszących się uznaniem publiczności i krytyki zarówno w Polsce, jak i w Niemczech (Stasiuk, Tokarczuk, Róże-

wicz). Z drugiej strony można też znaleźć analizy twórczości polskich pisarzy regionalnych, podejmujących problematykę pogranicza, (wschodnio)niemieckich autorów młodego pokolenia oraz refleksję nad nowymi tendencjami, takimi jak literatura hybrydowa (niemiecko-turecka).

Publikacja, poprzedzona wprowadzeniem liczy 248 stron i składa się z rozdziałów: *Odkrywanie miejsc niemieckich*, *Przygody z pamięcią*, *Kultury w kulturze*, a w części końcowej zawiera indeks nazwisk i streszczenie w języku niemieckim.

Tytuł pierwszego rozdziału najpełniej nawiązuje do tytułu książki, chociaż oprócz refleksji nad możliwościami dialogu obejmuje też kwestie pomijane niegdyś ze względów cenzuralnych lub niepasujące do

utrwalonych wyobrażeń. Jednym z nich jest piastowski mit Ziem Zachodnich, o którym pisze Magdalena Rabizo-Birek w tekście *Odkrywanie miejsc niemieckich w prozie Olgi Tokarczuk i Karola Maliszewskiego*, wskazując na narracje obojga autorów, odzwierciedlające zarówno wzajemną niechęć różnych grup przybyszy z centralnej i wschodniej Polski oraz skomplikowany proces poznawania przez mieszkańców Dolnego Śląska miejscowości zamieszkałych do 1945 przez Niemców a do 1968 także przez polskich Żydów.

Problem asymilacji Polaków na Ziemiach Zachodnich podejmuje także Małgorzata Mikołajczak (*Nowa (?) regionalna tożsamość. Przemiany pamięci w twórczości lubuskich poetów*), wskazując jednocześnie na fenomen wspólnego dla lubuskich twórców opisywania pierwiastka „obcego” oraz omawiając tzw. literaturę miastotwórczą powstającą po 1945 roku, której celem było stworzenie legendy tych ziem według „instrukcji obsługi mitu piastowskiego” (Mikołajczak 37).

Ewelina Kamińska przybliżając w tekście *W świetle wspomnień i rozmów. Waldemar Mierzwa w poszukiwaniu lokalnej tożsamości (Miasteczko, 2011)* zbiór reportaży o Dąbrównie (Gilgenburg) podkreśla, że choć książka nie stała się przedmiotem szerszych opracowań to jest ona głosem w dyskusji o tożsamości Warmii i Mazur. Jej autor urzeczywistnia zresztą nie tylko w tym zbiorze idee, które wyraził kiedyś Jan Józef Lipski publikując esej *Dwie ojczyzny, dwa patriotyzmy* a obecnie Robert Traba, mówiąc o Polakach zamieszkujących te tereny, jako o sukcesorach niemieckiego dziedzictwa kulturowego.

Wojciech Browarny („*Nauka chodzenia*”). Tadeusz Różewicz *we Wrocławiu*) odstępuje od wątku „odniemczania” spuścizny regionalnej w okresie powojennym i eksponuje kon-

cyliacyjne aspekty związane z najnowszą historią miasta, zawarte w zapiskach poety.

Urszula Glensk, w tekście *Berlin – getto odwrócone* przybliża we wstępie specyfikę podzielonej metropolii. Zabieg ten wydaje się uzasadniony, jednak przesłania na początku treść najciekawszą dla polskiego czytelnika – tematykę berlińską w twórczości i biografii Ryszarda Kapuścińskiego. Upadek muru i proces jednoczenia Niemiec nie stały się jednak inspiracją dla słynnego pisarza i reportera – istotniejsze dla Kapuścińskiego były mentalne bariery dzielące mieszkańców Berlina (także po 1989 roku) czy wręcz nowy nacjonalizm, będący reakcją na odmienność kulturową zachodnich i wschodnich Niemców.

Andrzej Stasiuk jadąc do Niemiec w ogóle nie przejmował się rzetelnością obrazu zachodnich sąsiadów, ponieważ o swojej książce, będącej według autora „zgrzywą” (Nosal 91), pisze on z rozbrajającą szczerością: „niewykluczone, że z samych pomyłek składa się ta opowieść”. Epatowanie czytelnika ignorancją językową i krajoznawczą, połączone z wykorzystaniem stereotypów na temat Niemców wręcz domaga się omówienia ze szczególnym uwzględnieniem kwestii tożsamości, o czym na przykładzie tomu *Dojczland* pisze Sławomir Nosal. Stasiuk odwiedza Niemcy jako „wieśniak” (Nosal 96), podziwiający kraj wysokiej cywilizacji technicznej, co jest przyczyną jego wyobcowania.

Drugą część tomu *Opcja niemiecka*, poświęconą „Przygodom z pamięcią” otwiera tekst Moniki Wolting *Rozliczenie z przeszłością jako aspekt nowych niemieckich poszukiwań tożsamości* o korelacji między społecznym zapotrzebowaniem i oczekiwaniem a debatami o rozliczeniach Niemców z przeszłością nazistowską. We wstępie autorka wskazuje na konieczność prezentacji takiego zestawienia także w kontekście podob-

nych doświadczeń w Japonii, Włoszech, Portugalii, Hiszpanii oraz w Polsce. Międzynarodowa dyskusja w kwietniu 2015 roku, wywołana sporem o właściwe nazwanie zagłady Ormian sygnalizuje, że należy włączyć do tego szeregu państw także Turcję – podobnie jak współczesną Rosję (choć w tym przypadku bardziej z powodu specyficznej kombinacji nacjonalizmu i postkomunizmu).

Tekst Małgorzaty Zduniak-Wiktorowicz „*Projekty totalne*” – o przedstawieniach historii XX wieku w najnowszej prozie polskiej i niemieckiej obejmuje szersze ramy chronologiczne i prezentuje, jak mogłoby się wydawać, dość mocno eksplorowany teren badań germanistycznych, jednak autorka przyjmuje odmienną perspektywę badawczą, koncentrując się na wyekscerpowaniu indywidualnego „«sproblematyzowania» pisarek i pisarzy oraz ich narratorów i narratorek”, spoglądających na polskie i niemieckie stulecie. O XX wieku opowiada zatem pisząca po polsku i niemiecku Magdalena Parys, Jenny Erpenbeck urodzona w NRD czy polscy autorzy o żydowskich korzeniach (Mikołaj Łoziński), niegdyś zaangażowani w działalność opozycyjną (Bronisław Wildstein).

Przedmiotem analizy podjętej przez Aleksandrę Burdziej (*Z perspektywy niemieckich wnuków. Przetamanie tabu w pamięci rodzinnej jako droga do odnalezienia własnej tożsamości w powieści Katzenberge Sabriny Janesch*) jest nieobecna w badaniach literaturoznawczych książka urodzonej w RFN (rocznik 1985) autorki o polsko-niemieckim pochodzeniu. Protagonistka – „Biedne dziewczę, które musiało dorastać w Niemczech” (Burdziej 148) odbywa według słów recenzenta Jörga Magenaua „podróż w głąb historii i poprzez topografię krajobrazu” (Burdziej 147) – z polskiej perspektywy o tyle istotną, że przybliżyła ona niemieckiemu czytelniko-

wi nieznaną za Odrą problematykę wypędzeń z Wołynia i Galicji oraz lęki Polaków przed powrotem dawnych właścicieli do ich przedwojennych dóbr na Śląsku.

Mechanizmy „modulacji uczuć” przedstawia Jan Süselbeck w artykule *Siła tez. Melodramatyczny charakter „losu sprawczyńi” w powieści Lektor (Der Vorleser, 1995) Bernharda Schlinka* oraz w jej ekranizacji (*The Reader, 2008*) w reżyserii Stephena Daldry’ego. Odnosząc się do wywodów głównego bohatera na temat niemieckiej winy, zwraca on także uwagę na relatywizację czynów niemieckich nazistów oraz na antysemickie aluzje w schematycznym wizerunku ocalałej z Zagłady i mieszkającej w USA, równie bogatej, co wyniosłej Żydówki.

W trzeciej części tomu (*Kultury w kulturze*) znajdziemy rozważania na temat „obcego” w mniej znanych utworach literackich (polskich i niemieckich) oraz zagadnień z zakresu badań nad migracjami, wielokulturowością oraz literaturą niemiecko-turecką.

Hans-Christian Trepte (*W poszukiwaniu „innej” wolności. Opcja emigracyjna, czyli nowoczesny nomadyzm?*) zajmuje się współczesnymi kontekstami migracyjnymi, wykraczającymi poza znane i często badane motywy polityczne (w przeszłości) i zarobkowe (obecnie), skłaniające Polaków do życia na obczyźnie. Należą do nich: poszukiwanie wolności osobistej, chęć przeżycia przygody, praktykowanie kilkujęzyczności, intymna migracja, procesy wyobcowania, defamiliaryzacji, zdystansowania – słowem, przynależności do pokolenia *travellersów* i wyzwolenia się (według określenia Trepte) z „rosnącej w Polsce homofobii w czasie rządów Kaczyńskich” (Trepte 185).

Odmienną problematykę podejmuje Roman Dziergwa (*Tożsamość i nowe rodzaje dawnej obcości po katastrofie drugiej wojny*

światowej w powieści Mariana Pilota Pióropusz). Pilot opisuje w swojej książce typowy teren pogranicza: Ostrzeszów nie stanowi tu części Wielkopolski, lecz jest obszarem wielokulturowym, zamieszkanym w przeszłości przez Niemców, Polaków, Czechów, Żydów i Serbołużyczan. Wysiedlenie Niemców i przybycie repatriantów zza Buga implikują konflikt między autochtonami a „obcymi”, których nieokrzesanie i alkoholizm burzą dotychczasowe porządki.

Artykuł Hermanna Korte *Sąsiedzi jako obcy. Powieść Am Schwarzen Berg Anny Kathariny Hahn (2012)* odbiega od znanego z poprzednich tekstów kompleksu zagadnień związanych z odmiennością etniczną – tym razem protagonistami powieści są dwie sąsiadujące z sobą niemieckie rodziny z luksusowej dzielnicy Stuttgartu. To miejsce, w którym pozorna idylla spotyka się z ciemnymi stronami egzystencji, voyeuryzmem i agresją.

Tom zamyka artykuł Anity Jonczyk *Tekst jako forma komunikacji międzykulturowej na przykładzie twórczości niemiecko-tureckiej pisarki Emine Sevgi Özdamar*. Autorka swoją uwagę poświęca „w szczególności – roli *swojego* i *obcego* w kulturze, roli przekładu intratekstualnego, zjawiska powstawania nowego języka pod wpływem hybrydyzacji, mimikry czy intertekstualności” (Jonczyk 224-225). Słowotwórstwo Özdamar jest bowiem skutkiem doświadczeń autorki, dzięki którym powstaje trzecia przestrzeń komunikacyjna, łącząca ojczysty język turecki z poznawaną codziennie niemieczyną.

Publikacja Wojciecha Browarnego i Moniki Wolting, mimo pozornie luźno z sobą powiązanych trzech rozdziałów stanowi zróżnicowane odzwierciedlenie współczesnej polskiej i niemieckiej kultury pamięci, w której do głosu dochodzą nowe narracje, paradygmaty, pola konfliktu czy wreszcie współczesne koncepcje „swojego” i obcego”.

(Krzysztof Okoński)